

BİR MANTIK TANIMI MÜNASEBETİYLE

NUSRET HIZIR

Felsefe Doçenti

I. Soyut bilim yahut düşünüş sistemleri, daima, somut'tan yüzyıllar süren bir ayrılma süreci neticesinde vücuda gelmişlerdir. Bunun en canlı misali, ilk büyük formel sistem olan Aristo mantığıdır. Bilindiği gibi Aristo'cu mantık, Aristo'nun doğru diye kabul ettiği ontolojik gerçeğin bir "irtisamı,, dır. Bu "irtisam,, formel tarafta tam değildir, hatta bu mantığın temeli, mantık değil ontoloji temelleridir. Zira, "bir şey aynı zamanda var ve yok olamaz,, yahut "bir şey, kendisidir,, gibi "mantık,, prensipleri hakikatte şeylerin en genel vasıflarını ifade eden genel önermelerdir.

Bilimler, antropomorf unsurlarından yavaş yavaş kurtularak, bugünkü hallerini, yani *karşılıklı ilişkiler bütünü* olma karakterlerini kazanmışlardır. Bunda mantık, bir istisna teşkil eder, daha doğrusu bilimlerde gördüğümüz gelişmenin benzeri gelişme, mantıkta ancak bugünlerde başlamıştır. Bunun sebeplerinden biri, Aristo mantığının, Galilei-Newton biliminden beri bilimin soyut iskeleti olmaktan çıkmış ve bilimin dışında özlerden haber veren bir düşünüş sistemi olarak kalmış olmasıdır. Böylece mantık, temeline mantık prensibi, yani soyut prensip olmıyan şeyleri koyduğundan, mantığın kendisinin ne olduğu hakkında fikirlerde karışıklık, bu günlere kadar sürüp gitmiştir.

II. Bu hususta canlı bir misal vermek istiyoruz. Zamanımızın oldukça tanınmış ve disiplininin temelleri üzerinde çok düşünmüş bir matematikçisi olan Ferdinand Gonseth, mantık için, "c'est la physique de l'objet quelconque,, der.¹ Bunu ileri sürmek için de çelişki, özdeşlik prensipleri gibi prensiplerin gayet genel anlamda birer fizik önermesi olduğunu söyler, hatta bununla da kalmaz, prensipler şeylere ait nitelikleri ifade ettiklerinden, kırmızı, beyaz... gibi kaliteleri de mantık hakkındaki bu telâkkinin içine alabilmek için, sınıf mantığını bu anlamda bir fizik olarak kabul eder.

III. Bu fikre yapılacak ilk itirazı önceden ileri sürelim. Bu görüş, zihnin çalışma mekanizmasını gösteren soyut gidişi göstereceği yerde

¹ Genel olarak : Les Mathematiques et la Realite (Alcan). *Sonra* : 1) Das Kausalproblem, II. Internationaler Kongre für Einheit der Wissenschaft Kopenhagen 1936 (Sanderdruck aus : Erkenntnis, Bd 6.) s. 421 dev. 2) La Loi dans les Sciences Mathematiques, in : Science et Loi (5 e Semaine internationale de Synthese) sa. 9 dev.

soyutu somut'a irca etmektedir. Başka deyimle, tarihteki menşeeinden bu kadar güçlkle kurtulabilmiş olan mantığı, adeta bu menşee geri götürmektedir. Şu farkla ki, ontolojinin yerini, daha mütevazi olan fizik tutmaktadır. Yapılan hatanın nereden geldiği, fikrimizce, 'besbellidir. Sistem istediği kadar formel olsun mademki temelde aksiyom olarak objenin genel vasıfları bulunuyor, o halde sistem bir reel sistemdir. Tıpkı analitik mekaniğin, matematik kuruluşuna rağmen bir realite sistemi olması gibi.

Bu kadar kısa bir mülâhaza bile, temele konan ayırma prensibi üzerinde önemle durmanın ne kadar yerinde olduğunu gösterir. Mantığın (burada: iki hakikat-değerli mantığın) kuruluşunu mümkün kılan esas, şeye dair —velev fevkalâde genel mahiyette olsun— iddealar değil, *doğru, yanlış* kavramlarıdır. Doğru ile yanlış ise, şeyleri değil, önerleri ayırır. Demek oluyor ki, biz temele, "bir şey aynı zamanda var ve yok olamaz,,¹ değil, "bir önerme, aynı zamanda doğru ve yanlış olamaz,,¹ koyacağız. Ancak, bu prensip, böyle bir esasa uygun olan gerçek alanı ile tekabül ettirildikten sonradır ki, mantıkta, —unutmalıyım, tatbikat olarak— şeyden söz etmeye cevaz vardır².

IV. Fakat bundan daha önemli olan bir itiraz şu olabilir.

Bir an için farz edelim ki soyut alanı somut alana irca mümkünür. O zaman da mantık, yalnız objelerin mantığı olacaktır.

Objeye nedir? Birey olarak var olan mıdır, yoksa bireyleme (individuation) yoluyla elde edilen bir soyut mudur? Aristo, ve iskolastik felsefesi şeyi, objektif bir birşey olarak alır. Şeyin başka şeylerle ilişkilerini, meselâ zamanda, uzaydaki yerini ilh.... dıştan belirlemeler (determinations extrinseques) belirler. Kendisini ve kendisine has kaliteleri ise içten belirlemeler (determinations intrinseques) belirler. Fakat kısa bir tahlil bile gösterir ki, içten belirleme ile dıştan belirleme ikiliği fikri yanlıştır, zira bir şeyin şu büyüklükte olması, bir bakıma, onun ölçü üniteleri denen büyüklüklerle olan ilişkisi olduğu gibi, o şeyin şu renkte olması da titreşim ıskalasının belirli bir yeri ile olan ilişkisidir. Böyle olunca, obje'yi ayıran, sınırlayan neviden belirleme ortadan kalkmış oluyor. İşte, bilimin, şeyi değil de, karşılıklı ilişkileri mütalaa ettiği fikri bu şekilde anlaşılmalıdır.

Böyle olunca, bilimler arasında, meselâ fiziğin antropomorfluktan kurtulması, objektif bir varlık olarak şey kavramını, mütalaa konusu olarak terk etmesi demektir. Çünkü objektif bir bireylemeye dayanan şey modelini, farkında olmadan insandan almıştır.

Klasik fizik, yani Galilei-Newton bilimi, bilimin tarihinde ilk defa olarak geniş ölçüde bu esası kullanan sistemdir, fakat, antropomorf unsurlardan tamamen kurtulmuş değildir. Onun için de bazı hallerde karşılıklı ilişkileri ele almasına rağmen, gene de şey'lerden bahs eder.

² N. Hızır, Mantığın formelleştirilmesi üzerinde düşünceler. Bu Dergi, V, 1. sa. 61 dev.

Klasik mekaniğin adeta objektifleşmiş olan materyel nokta'sı, atom, atalet prensibine göre hareket eden cisim, birer canlı misaldir.

Fakat bu görüşün büyük tehlikeleri vardır, bu tehlikeleri gözönünde canlandırmak için, Newton'un mekaniğine dayanarak gelişen metafizikleri hatırlamak yeter. Bundan daha önemli nokta da şudur ki, böylece karşılıklı ilişkilerin şey olarak toplanmaları, bilimin diyalektik gidişinin anlaşılmasına engel olmaktadır. Sonra, deneyle tesbit edilen her olay bu şemaya sıkıştırılmaz. İşte bu sebeptendir ki, yeni bilim şeyi şuurlu bir şekilde terk edip açıktan açığa ilişkilerin mütalaasına geçmiştir.

Böyle olunca "physique de l'objet quelconque,, " olan mantık, ya fizikten ontolojiyi kasd eden ilk ve orta çağ bilimine, yahut da Galilei-Newton'un ancak orta boyutlarda muteber olabilen ve bir "takribiyet,, ifade eden bilimine uygun olacaktır. Başka deyimle, "physique de l'objet quelconque,, olma keyfiyeti, Aristo mantığı dahil olmak üzere, her türlü iki hakikat-değerli mantığa uyacaktır.

. V. Gonseth'in sözünün, dolayısıyla şu hakikati iyice belirtmek bakımından faydası vardır. Çelişkisizlik, özdeşlik gibi prensiplerin gerçekten mantık değil, varlık ifadeleri olduğunu göstermektedir. Bu da hiçbir yerde kesilmeyen bir süreklilikle yapılan bir soyutlama süreciyle görülür. Bir şeyin belirlemeleri gittikçe azaldıkça, şey acununda kaldığımız halde bu "mantık,, prensiplerine ulaşırız. Halbuki düşünüşün imkânını gösteren formel'e varmak için, bir alandan başka bir alana atlamak gerekir. İşte bu basit düşünce, bir kere daha böylece belirmiş oluyor.

Artık, şey'den söz edince, ifade edilen prensip ne kadar genel olursa olsun, daima realite acununda kalındığı hakkındaki iddeamız, bu vesile ile daha iyi anlaşılmiş olur.